

O eco dos cancioneros medievais volve cobrar vida. | ELI RG / IA

Volver a Baena

Unha nova edición crítica do cancionero

Joaquim Ventura

A atávica pobreza editorial da literatura medieval hispánica sempre foi un obstáculo para coñecer realmente que escribiron os poetas peninsulares. Coñecemos o corpus profano galego-portugués grazas a un cancionero compilado por Afonso X e enviado á corte portuguesa (Ajuda) e polos cancioneros copiados no século XVI polo humanista italiano Angelo Colocci (Biblioteca Nacional de Lisboa e Vaticana). Unha traxectoria que ficou pechada coa confección, por Don Pedro de Barcelos, dun *Livro das Cantigas*, deixado en herdanza a Afonso XI de Castela en 1354 e que, morto este, ficou en terras portuguesas. Sería o arquetipo dos cancioneros quinhentistas.

Abriase en toda Europa un

tempo de crise para a lírica. E no caso de Castela, non foi ata o período 1426-1430, durante o reinado de Xoán II, cando un dos seus secretarios, Juan Alfonso de Baena, confeccionou un cancionero para darllo de galano. Desaparecido cos anos o documento orixinal en pergamino, unha copia en papel italiano conservouse na biblioteca do Escorial ata a súa adquisición pola Biblioteca Nacional de Francia a comezos do século XIX nunha escura operación.

A primeira edición impresa apareceu en 1851 en Madrid. En 1860 houbo unha nova edición en Leipzig que non aportou maior novidade. En 1926 e con introdución de Henry R. Lang, a Hispanic

Society de Nova York publicou unha edición facsimilar (reeditada en 1970). Foi Lang quen estableceu o criterio dunha «escola galego-castellhana» para englobar as cancións escritas en galego ou nun rexistro parecido. Finalmente, en 1993, Brian Dutton e Joaquín González Cuenca editaron a primeira versión accesible ao público e feita con rigor. En 1997, Ricardo Polín presentou a edición dos poetas de Baena que escribiron en filogalego e que chamou «Corpus lírico da decadencia». Agora, as universidades de Córdoba e de Almería, en edición de Ana M. Rodado, Carlos Mota e Francisco Crosas (coa fixación dos textos en galego feita por Aurelio Vargas), presentan unha edición crítica do Cancionero de Juan Alfonso de Baena. Unha empresa de envergadura pero que vén actualizar a edición de Dutton e González Cuenca.

Malia o rigor desta, aínda queda moita tea que cortar verbo dos poetas que aparecen neste cancio-

neiro. Hai uns anos, por exemplo, decateime de que as razóns que encabezan as composicións de Garci Fernández de Gerena non tiñan correspondencia co contido destas. Así, formulei a hipótese de que se trataría dun arranxo por parte de Baena para disimular as acusacións que outros poetas do cancionero lle fixeron por suposta homosexualidade.

Outro asunto que a crítica non rematou de resolver foi como estes poetas escribiron nun galego deturpado. Non en castrapo –é dicir, nun galego castelanizado– senón, en todo caso, nunha imitación de galego –por prestixio– non sempre ben acadada. Cousa lóxica se consideramos que os máis deles tiñan orixes castelás. Ausente a lírica en galego –ou na koiné galego-portuguesa– despois do primeiro terzo do século XIV, que modelos tiveron estes poetas para

imitaren a lingua falada en Galicia?

Evidentemente, habería outros cancioneros, despois desaparecidos –como o que o Marqués de Santillana citaba ter visto na casa da súa avoa dona Mencía de Cisneros–, que lles facilitarían a tarefa. E daquela, a presenza de nobreza galega na corte castelá estaría lonxe da que houbo en tempos de Fernando III e Afonso X. De xeito semellante, cabería estudar as diverxencias verbo dos modelos que chegaron ata nós cos cancioneros quinhentistas.

Porque, ao cabo, estamos a falar de poesía de cancionero –xa daquela despoxada de música– creada e reproducida en ambientes cortesáns. Fóra destes, había poesía en castelán de alta calidade como demostran as composicións do Arcipreste de Hita ou de Pedro López de Ayala.

Arte

Discurso e decurso vital. No pasamento de Antón Pulido.

PÁX. 3

Patrimonio

As pegadas de San Francisco. Na «catedral» de Vilabade.

PÁX. 4

Música

Valente e diferente: Secho en *O lugar do crime*.

PÁX. 8